

Esmə Mustafə qızı İsmayilova
UOT: 339.1; 339.9; JEL:L21;M13.

Avropa İttifaqı ölkələrinin təbii qaz istehlakının qiymətləndirilməsi

Xülasə

Məqalədə Xəzəryanı ölkələrin yanacaq enerji-potensialının Avropa İttifaqı ölkələrinin enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında rolu izah edilmişdir. Burada Avropa İttifaqı regionunun əsas tərəfdaş ölkələrlə xarici ticarət əməliyyatları təhlil edilərək, Avropa İttifaqı ölkələrinin təbii qaz istehlakı qiymətləndirilmişdir. Məqalədə Avropa İttifaqı ölkələrinin təbii qaz istehlakı üzrə Rusiyadan asılılığı, həmçinin Rusiyanın Ukraynaya təcavüzü nəticəsində yaranan problemlərin Avropa İttifaqı ölkələrinin enerjii təhlükəsizliyinə təsiri qiymətləndirilmişdir.

***Açar sözlər:** ixrac, idxal, təbii qaz, boru kəməri, əmtəə, istehlak, proqnoz, xarici ticarət.*

Giriş

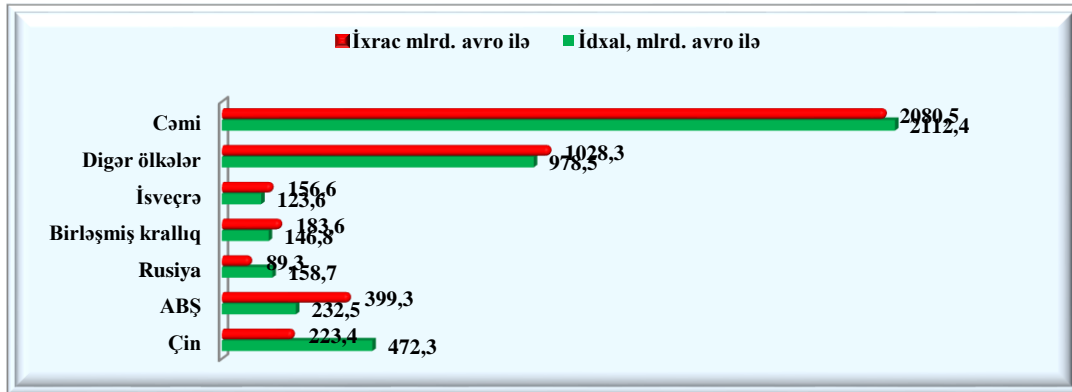
Xəzər regionunda Xəzər dənizinə birbaşa çıxışı olan Azərbaycan, İran, Qazaxıstan, Rusiya və Türkmənistan zəngin neft-qaz ehtiyatlarına malik olaraq, bu ehtiyatların çıxarılması, daşınması baxımından hövzədə digər təbii sərvətlərə nisbətən daha böyük üstünlüyə malikdirlər. Xəzər hövzəsi coğrafi mövqeyinə görə regionlarsı əlaqələrlə bərabər, Şimal-Cənub beynəlxalq ticarət dəhlizinin bir hissəsi kimi Şimali Avropa, Hindistan, İran və Fars körfəzi ölkələrini birləşdirməklə dünya iqtisadi əlaqələrində mühüm rol oynayır [1,2]. Xəzər regionunda enerji ehtiyatlarının istismarına və istifadəsinə, dünya bazarına daşınmasına, regionun enerji təhlükəsizliyinin, eyni zamanda burada dövlətlərin iqtisadi, siyasi maraqlarının təmin edilməsinə, bütövlükdə regionda sabitliyin və təhlükəsizliyin bərqərar olunmasına öz təsirini göstərməkdədir [3]. Bu region Avropa İttifaqı (Aİ) ölkələrinin enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayaraq, enerji idxalında digər ölkələrlə müqayisədə daha böyük üstünlüyə malikdirlər. Son dövrlərdə Aİ-nin artan enerji tələbatının daxili imkanlar hesabına ödənilməsi, yerli qaz istehsalının azalması və Rusiyanın Ukraynaya təcavüzü nəticəsində yaranan problemlər Aİ-də qaz təchizatını təmin etmək üçün tədbirlərin görülməsini zərurətə çevirmişdir.

Avropa İttifaqı ölkələrinin təbii qaz istehlakında Rusiyanın rolu

Dünya ölkələri arasında regional və beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı və ölkələrin milli iqtisadiyyatlarının dünya təsərrüfatına optimal inteqrasiyası Xəzəryanı ölkələrin sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının əsasını təşkil edir. Məlumdur ki, qloballaşma şəraitində Xəzəryanı ölkələrin Aİ ilə iqtisadi əməkdaşlığı genişləndirməklə bu ölkələrin milli iqtisadiyyatlarının dünya iqtisadiyyatına səmərəli inteqrasiyasına nail olmadan davamlı və dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması mümkün deyildir. Yanacaq-enerji ehtiyatları ilə zəngin olan Xəzəryanı ölkələr dünya neft istehlakının 18%-ni, qaz istehlakının isə 19%-ni özündə birləşdirən Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında geniş potensial imkanlara malikdirlər. Xəzəryanı ölkələr üzrə Aİ ölkələri ilə Rusiyanın ticarət əlaqələri digər ölkələrlə müqayisədə daha yüksəkdir. Aşağıdakı qrafikdə Rusiya ilə Aİ ölkələrinin idxal və ixrac üzrə ticarət əlaqələrinin 211-2021-ci illər üzrə dinamikası verilmişdir [6]. Xarici ticarətdə Aİ əsas tərəfdaş ölkələr üzrə ABŞ ilə 166,8 milyard avro, Birləşmiş Krallıq ilə 36,8 milyard avro, İsveçrə ilə 33 milyard avro, digər ölkələrlə isə 49,8 milyard avro məbləğində müsbət ticarət saldosuna malik olsa da, Çin və Rusiya ilə ticarət əlaqələrində 318,3 milyard avro məbləğində passiv ticarət balansına malik olduğundan, Aİ-nin 2021-ci ildə ticarət dövriyyəsi üzrə ixracın həcmi idxalla müqayisədə 31,9 milyard avro məbləğində azalma ilə müşahidə edilmişdir ki, bu da xarici ticarətin passiv ticarət balansına malik olması deməkdir.

Qrafik 1.

Avropa İttifaqı regionunun əsas tərəfdaş ölkələrlə xarici ticarət əməliyyatları (2021, milyard avro)

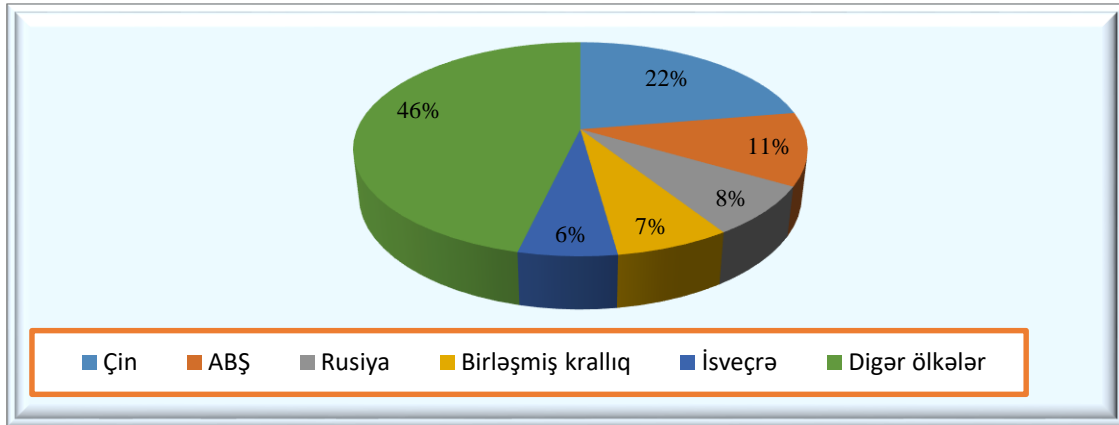

Mənbə: Qrafik məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qeyri-müəyyənlik şəraitində tarazlı xarici iqtisadi əlaqələrin inkişaf səviyyəsi, xarici iqtisadi əlaqələrin dinamikası, strukturu, tərkibi ilə qiymətləndirilir. Bu göstəricilər əsasında idxal və ixracın ümumi ticarət dövriyyəsində və ÜDM-də payı (iqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsi), artım tempi, əmtəə və coğrafi strukturu üzrə ticarət dövriyyəsi, müxtəlif ölkələrlə xarici ticarətdə prioritet sahələrin iştirak səviyyəsi müəyyən edilir. Bu göstəricilərdən ölkənin assosiativ fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün ən əhəmiyyətli, ticarət saldosunun ticarət dövriyyəsinə nisbəti ilə müəyyən edilən balanslı xarici ticarət fəaliyyəti əmsalı göstəricisidir. Balanslı xarici ticarət fəaliyyəti əmsalı tarazlı xarici ticarət əlaqələrinin inkişaf səviyyəsi göstəricisi olub $-1 \leq C \leq 1$ aralığında dəyişir [5]. Qrafik1-dən görüldüyü kimi Aİ ölkələrində balanslı xarici ticarət fəaliyyəti əmsalı $-0,00761$ -ə bərabərdir. Aİ ölkələrində balanslı xarici ticarət fəaliyyəti əmsalının mənfi qiyməti alması neft-qaz ehtiyatlarından asılılığı ilə izah edilir. Aİ-nin neft-qaz ehtiyatlarından asılılığı bu ölkələrdə xarici ticarət siyasətinin idxalın balanslaşdırılması istiqamətində enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə istiqamətlənməsi ilə nəticələnmişdir [4]. 2021-ci ildə Çin Xalq Respublikası ilə Aİ ölkələri arasında 695,7 milyarda Avro məbləğində ticarət əməliyyatları aparılmışdır ki, bunu da 472,3 milyard avrosu idxalın üzərinə düşür. Qrafikə əsasən Aİ-nin ticarət dövriyyəsinin 16,0%-i ÇXR-nın, 15,1%-i ABŞ-ın, 5,9%-i Rusiyanın, 7,9%-i Birləşmiş Krallığın, 6,7%-i İsveçrənin, 47,8%-i isə MDB-də daxil olmaqla digər ölkələrin payına düşür. Xəzəryanı ölkələr üzrə Aİ-nin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində ilk yeri tutan Rusiyanın Aİ-na ixrac etdiyi məhsulların həcmi 158,7 milyard avro təşkil edərək, 2021-ci ildə Aİ-nin ümumi idxalının 8%-ni təşkil etmişdir. Bütün bunları Aİ-nin idxal və ixrac üzrə 2021-ci ildə əsas tərəfdaşlarının payına əsasən qiymətləndirmək olar. Aşağıdakı şəkildə Aİ ölkələrinin xarici ticarətində 2021-ci il üzrə əsas tərəfdaş ölkələrin idxal və ixracının payı əks edilmişdir. Aİ ölkələrinin 2021-ci ildə idxal üzrə əsas tərəfdaş ölkələrlə aparılan ticarət əməliyyatlarında ÇXR-nın xüsusi çəkisi 22% təşkil edərək digər tərəfdaş ölkələri üstələmişdir. Xəzər regionu üzrə Rusiyanın Aİ ölkələrinin idxalında payı isə 8% olmaqla, Birləşmiş Krallıq və İsveçrəni üstələyərək, Aİ-nin idxalında 5 ölkə arasında 3-cü yerdə qərarlaşmışdır. İxracda isə qrafik1.3-dən görüldüyü kimi əsas tərəfdaşlar arasında ilk beşliyə daxil olan ölkələr içərisində ABŞ 18% paya sahib olmaqla liderlik edir. Rusiya bu ölkələr arasında Aİ ölkələrinin ixracında 4% xüsusi çəkisi ilə 5-ci yerdə qərarlaşmışdır.

Şəkil 1.

Avropa İttifaqı ölkələrinin ümumi idxalında əsas tərəfdaş ölkələrin payı (2021, %)

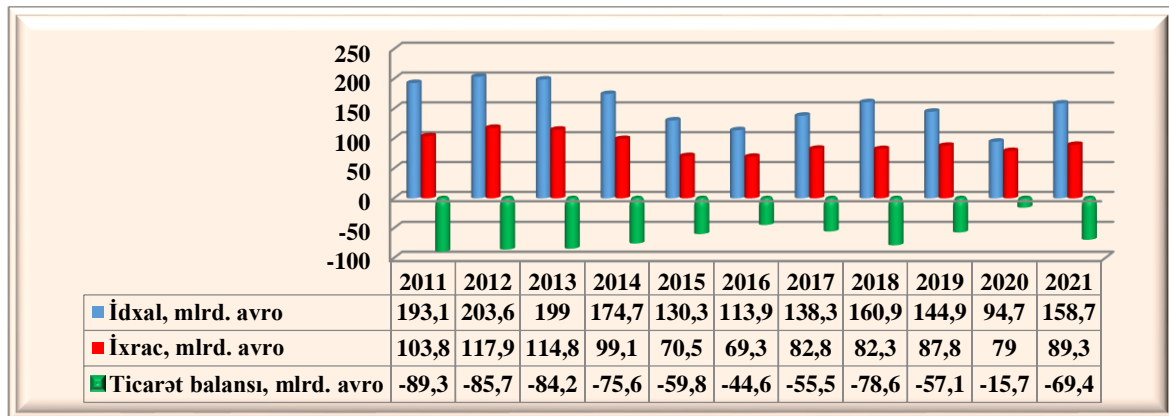

Mənbə: Şəkil (7) məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Qeyd etmək lazımdır ki, 2021-ci ildə Rusiya Aİ ölkələri ilə 2021-ci ildə qrafik 1.1-də gösyərildiyi kimi 248 milyard avro məbləğində ticarət əməliyyatları aparmıdır ki, bu da 2020-ci illə müqayisədə 42,8% və yaxud 74,3 milyard avro çoxdur. Rusiyadan Aİ ölkələrinə ixrac olunan və Aİ ölkələrindən Rusiyaya idxal olunan malların məbləğini ifadə edən aşağıdakı diaqrammadan bunları daha aydın görmək olar [6].

Qrafik 2.

Avropa İttifaqı ölkələr ilə Rusiya arasındakı xarici ticarət (mlrd. avro)

Mənbə: Qrafik (6) və (7) məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Qrafikdən görüldüyü kimi Rusiya ilə Aİ ölkələri arasında ticarət saldosu Rusiyanın xeyrinə olaraq Aİ ölkələri üzrə bütün dövrlərdə passiv ticarət balansına nəticələnmişdir. Tədqiq olunan 2011-2021-ci illər üzrə Aİ ölkələrinə Rusiyadan 1712,1 mlrd. avro məbləğində məhsul idxalı, 996,6 mlrd. avro məbləğində isə məhsul ixracı üzrə ticarət əməliyyatları aparılmışdır. 2011-2014-cü illər və 2018-ci il istisna olmaqla digər dövrlərdə Rusiyadan Aİ ölkələrinə idxalın həcmi artan dinamika ilə inkişaf etmişdir. Aİ ölkələrinə 2021-ci ildə 2018-ci illə müqayisədə 13,8 mlrd. avro məbləğində, 2019-cu illə müqayisədə isə 64 mlrd. avro məbləğində şaha çox məhsul idxal edilmişdir. Ümumilikdə tədqiq olunan dövr üzrə Rusiya ilə xarici ticarət əməliyyatları Aİ ölkələri üçün 715,5 mlrd. avro məbləğində mənfi ticarət balansına nəticələnmişdir. Tərtib edilmiş qrafiklərdən görüldüyü kimi 2021-ci ildə Rusiya Aİ mallarının ixracı üzrə 4,1% paya malik olaraq beşinci ən böyük tərəfdaş və Aİ mallarının idxalı üzrə isə 7,5% paya malik olaraq üçüncü ən böyük tərəfdaş ölkə olmuşdür. Qeyd etmək

lazımdır ki, Aİ üzv dövlətləri arasında Almaniyanın xarici ticarəti 2021-ci ildə Rusiyadan ən böyük mal idxalçısı, həm də Rusiyaya ən çox mal ixrac edən ölkə kimi qiymətləndirilir [6]. Bu qiymətləndirmə Aİ ölkələrinin Rusiya ilə ticarət əlaqələrində idxalın xüsusi çəkisinin artması, Rusiyadan Aİ ölkələrinə təbii qaz ixracı ilə əlaqədardır.

Aİ ölkələrinin təbii qaz istehlakının qiymətləndirilməsi

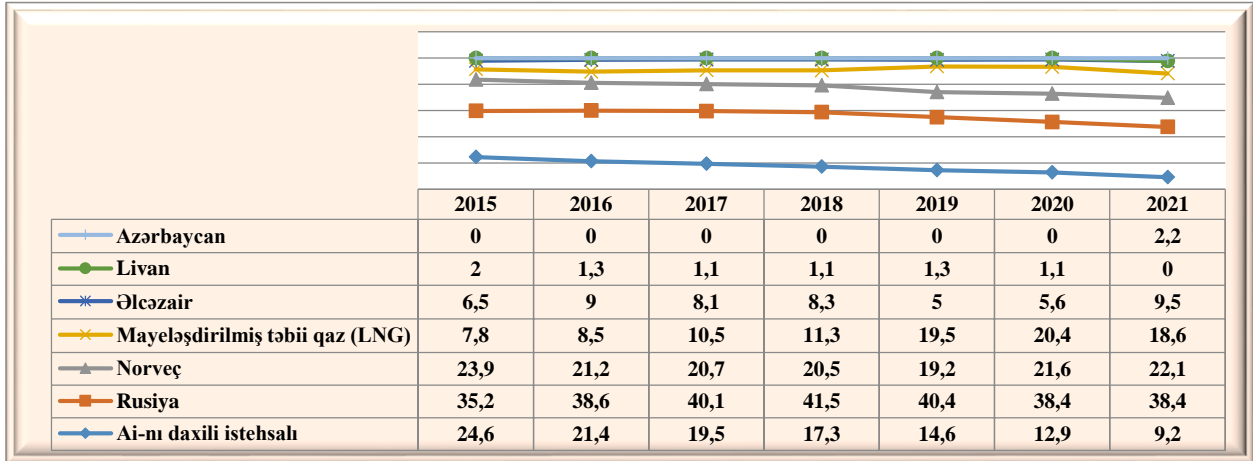
Enerji məhsulları iqtisadiyyatın bütün sahələrini qidalandıran əmtəələr içərisində mühüm yer tutur [5]. Qloballaşan dünya təsərrüfatında enerji ehtiyatları ilə zəngin olan ölkələr, dünyanın digər ölkələrinin, cümlədən Avropa İttifaqı ölkələrinin bu ehtiyatlara olan tələbatının ödənilməsi, enerji təhlükəsizliyinin sabit və əlverişli enerji təchizatçıları kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edirlər. Tədqiqatlar göstərir ki, son illərdə Aİ-nin enerji siyasətində əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verir. Bu ölkələrin enerji istehlakı daha çox təbii qaz və bərpa olunan mənbələrə doğru getdiyi üçün ən çirkləndirici yanacaqlarda nəzərə çarpacaq dərəcədə azalma baş verir. Qeyd etmək lazımdır ki, Aİ-də bərpa olunan enerji mənbələrinin istehsalı son illərdə əhəmiyyətli dərəcədə artsa da, bu ölkələrdə qaz hasilatı azaldığından, Aİ ölkələrinin qaz idxalından asılılığı daha çox artmışdır. Aşağıdakı diaqrammada Aİ ölkələrinin öz daxili imkanları və digər ölkələr hesabına istehlak etdikləri təbii qazın həcmi terevat-saatla (TWh) göstərilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, təbii qaz sərfiyyatının uçotu və saygac göstəricilərinin ötürülməsində kubmetrdən (m³) istifadə olunmasına baxmayaraq, "Təbii qazın ticarəti və istifadəsi Qaydaları"na əsasən, bu sahədə kilovat-saatdan (kVt/saat) istifadə edilir. Bir kubmetrdə təbii qazın miqdarı dəyişə biləcəyi üçün istehlak olunan təbii qazın mümkün qədər dəqiq nəzərə alınması üçün qoyulmuş bu tələbə əsasən təbii qazın istehlakının həcmi təbii qazın temperaturundan, həm də təzyiqdən asılı olaraq müəyyən edilir. 1KVt/saatda istehlakı əldə etmək üçün kubmetrlər kalorifik dəyər əmsalı ilə vurulularaq hesablanır və 1 TWh=10⁹ kvtsaatdır.

Aİ ölkələrinin öz istehsalı hesabına istehlak etdiyi təbii qaz 2015-2021-ci illər üzrə azalan dinamika ilə inkişaf etmişdir. Bu göstərici 2015-ci ildə 927 TWh olduğu halda, 2021-ci ildə azalaraq 321 TWh olmuşdur ki, bu da 60% və yaxud 599,8 TWh azalma deməkdir. Aİ ölkələrinin təbii qaz istehlakında Rusiyadan alınan təbii qaz istehlakı 2015-2019-cu illər üzrə artan dinamika ilə inkişaf edərək 2019-cu ildə 1875 TWh olmuşdur ki, bu da 2015-ci illə müqayisədə 1,4 dəfə və yaxud 548 TWh artım deməkdir. Qrafikdən görüldüyü kimi 2019-2021-ci illər üzrə Rusiya təbii qazının Aİ-yə ixracı boru kəməri ilə azalan dinamika ilə inkişaf edir. Belə ki, 2021-ci ildə Rusiya təbii qazının Aİ-yə ixracı boru kəməri ilə 1541 TWh təşkil etmişdir ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 2,2% azalma deməkdir. Mayeləşdirilmiş təbii qaz istehlakına olan tələbatın həcmi də Aİ ölkələrində artdığından 2015-2019-cu illər üzrə idxal hesabına tənzimlənməklə artan dinamika ilə inkişaf etmişdir. 2020-2021-ci ildə isə COVID-19 pandemiyasının təsiri nəticəsində mayeləşdirilmiş təbii qaz istehlakı, idxalın azalması hesabına 2021-ci ildə azalaraq 741 TWh olmuşdur ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 10,4%, 2019-cu illə müqayisədə isə 17,1% azalma deməkdir. Diaqrammadan görüldüyü kimi Aİ ölkələrinin Livandan təbii qaz istehlakı 2015-2021-ci illə üzrə azalaraq 2020-ci ildə 47 TWh olmuşdur. 2021-ci ildən başlayaraq Livandan Aİ ölkələrinə təbii qaz idxalı dayandırılmışdır. 2021-ci ildə isə Azərbaycan Respublikası üzrə boru kəməri ilə Aİ ölkələrinə ixrac olunan təbii qaz istehlakı 2021-ci ildə 90 TWh təşkil etmişdir. Azərbaycan qazının Avropaya daşınması 2020-ci il dekabrın 31-də istismara verilmiş Trans-Adriatik boru kəməri (TAP) hesabına həyata keçirilmişdir. 2021-ci ildə Azərbaycan Respublikası 5534,4 milyon ABŞ dolları dəyərində 20046,65 milyon kubmetr təbii qaz ixrac etmişdir ki, bu da 2020-ci illə müqayisədə 61,3%, dəyər ifadəsində isə 2,5 dəfə çoxdur. TAP kəməri Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin bir hissəsi olaraq, "Şahdəniz-2" layihəsi üzrə hasil edilən qazın ilkin olaraq ildə 10 milyard kubmetrinin Avropaya nəql edilməsini nəzərdə tutur. Yunanıstan, Albaniya və Adriatik

dənizindən keçərək, İtaliyanın cənubuna qədər uzanan Trans-Adriatik boru kəmərinin potensialı imkanları, bu kəmərin ötürücülük gücünü iki dəfə artırmaqla, ildə 20 mlrd. kubmetrədək çatdırmağa imkan verir. Diaqramdan görüldüyü kimi 2021-ci ildə Azərbaycandan Trans-Adriatik boru kəməri vasitəsi ilə ixrac edilmiş 20046,65 milyon kubmetr təbii qaz ixracının "Şahdəniz-2" layihəsi çərçivəsində Aİ ölkələri tərəfindən 90 TWh-i istehlak edilmişdir. Aşağıdakı qrafikdə Aİ ölkələrinin təbii qaz istehlakının 2015-2021-ci illər üzrə idxaldan asılığını daha aydın görmək olar.

Qrafik 3.

Aİ-nin təbii qaz istehlakında ölkələrin payı (%)

Mənbə: Qrafik (6) və (8) məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qrafikdən görüldüyü kimi Aİ ölkələrinin təbii qaz istehlakının daxili istehsal hesabına payı tədqiq olunan dövr üzrə azalan dinamika ilə inkişaf etmişdir. 2015-ci ildə təbii qaz istehlakının daxili istehsalda payı 24,6% təşkil etdiyi halda bu göstərici 2021-ci ildə azalaraq 9,2% olmuşdur ki, bu da 2015-ci ilə müqayisədə 2,7 dəfə, 2016-cı ilə müqayisədə 2,33 dəfə, 2017-ci ilə müqayisədə 2,12 dəfə, 2018-ci ilə müqayisədə 1,88 dəfə, 2019-cu ilə müqayisədə 1,59 dəfə, 2020-ci ilə müqayisədə isə 1,4 dəfə aşağıdır. Əlcəzair dövlətinin Aİ-nin təbii qaz istehlakında payı artan dinamika ilə inkişaf etsə də, bu göstərici 2021-ci ildə 9,5% olmaqla, Aİ-nin daxili istehsalı hesabına istehlakın payına yaxın olmuşdur. Norveçin Aİ-nin təbii qaz istehlakında payı qrafikdən görüldüyü kimi azalan dinamika ilə inkişaf edərək 2021-ci ildə 22,1% olmuşdur ki, bu da 2015-ci ilə müqayisədə 1,08 dəfə azalma deməkdir. 2020-ci ilin dekabrın 31-də istismara verilmiş Trans-Adriatik boru kəməri hesabına həyata keçirilən Azərbaycan qazını Avropaya daşınması hesabına Aİ ölkələrinin qaz istehlakında Azərbaycanın payı 2% təşkil etmişdir. Görüldüyü kimi Rusiya Federasiyası Aİ ölkələrinin qaz istehlakının təmin edilməsində liderlik edən ölkədir. Tədqiq edilən dövr üzrə Rusiyanın Aİ ölkələrinin qaz istehlakında payı 35,2-41,5% aralığında dəyişmişdir. 2021-ci ildə isə Aİ-da qaz istehlakının payı 38,4% təşkil etmişdir. 2021-ci ildə Rusiya təbii qazının Aİ-yə ixracı boru kəməri ilə 1541 TWh, mayeləşdirilmiş təbii qazın maye yük gəmiləri ilə vasitəsilə isə daşınması hesabına 748 TWh həcmində istehlakının isə təxminən 120 TWh-ni təşkil etmişdir. Bu isə o deməkdir ki, Rusiya Avropaya təbii qaz ixracını tamamilə dayandırarsa, Aİ ölkələri bu tələbatı təxminən 1661 TWh həcmində dəyişdirməlidir. Aİ ölkələrinin təbii qaz istehlakı üzrə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində Rusiya mühüm rol oynadığından, Rusiyanın Ukraynaya təcavüzü nəticəsində yaranan problemlər bu məsələlərin həllini qaçılmaz edir. Belə ki, 2021-ci ildə Aİ ümumilikdə təbii qaz və mayeləşdirilmiş qazla birlikdə qaz istehlakının 40%-dən çoxunu, neft idxalının 27%-ni və kömür idxalının isə 46%-

ni Rusiyadan idxal etmişdir. Aİ-nin Rusiyadan ümumi idxalı qrafik 1.2-də göstərildiyi kimi 2021-ci ildə 158,7 mlrd. avro olmuşdur ki, bunun da 99 mlrd. avrosu enerji idxalının payına düşür. Bu isə o deməkdir ki, Aİ-nin Rusiyadan enerji idxalının payı ümumi idxalın 62%-ni təşkil edərək, 99 milyard avroya başa gəlmişdir. Aİ-nin Rusiyadan idxal etdiyi 193,1 mlrd. avro məbləğində ümumi idxalın tərkibində enerji idxalının demək olar ki, 77%-ni (148 milyard avroya ekvivalent) təşkil etdiyi 2011-ci illə müqayisədə bu, əhəmiyyətli bir azalma göstərsə də, Aİ Rusiyanın enerji idxalından asılılığını azaltmaq üçün əlavə tədbirlər görür. Qeyd etmək lazımdır ki, Rusiyanın Ukraynaya müdaxiləsi təhlükəsi gücləndikcə, həm Avropa Komissiyası, həm də ABŞ Rusiya qazının Aİ-yə tədarükünün daha da azaldılması və ya ən pis ssenaridə tamamilə dayandırılması halında fəvqəladə tədbirlər planlarına baxır. Bu planlardan biri də Rusiya qazını başqa ölkədən idxalla əvəzləməklə bərabər, qazdan asılılığı azaltmaq üçün tələb tərəfində düzəlişlərin aparılmasına istiqamətlənmişdir.

Nəticə

Aİ ölkələrinin Rusiyadan alınan yanacaqlardan asılılığın mərhələli şəkildə aradan qaldırmaqla 2030-cu ilə qədər nail olmaq olar. Bu məqsədlə Avropa Komissiyası Avropa sisteminin enerji dayanıqlığını artıracaq REPower EU planını təklif etmişdir. Bu plana əsasən ilk növbədə qeyri-Rusiya tədarükçülərindən maye yük gəmiləri ilə mayeləşmiş təbii qaz və boru kəmərləri ilə təbii qaz idxalını, həmçinin biometan və hidrogenin yüksək səviyyələrini artırmaqla qaz tədarükünün diversifikasiyasının təmin edilməsi durur. Həmçinin, bərpa olunan enerji mənbələrinin payını artırmaq və infrastruktur boşluqlarını aradan qaldırmaqla, mənzil, bina və sənaye səviyyəsində, eləcə də elektrik enerjisi sistemi səviyyəsində qalıq yanacaqlardan asılılığın azaldılması da bu tədbirlər planına daxildir. Avropa Komissiyasının hazırlanmış olduğu 55 paketin çərçivəsində təkliflərin tam həyata keçirilməsi 2030-cu ilə qədər biometan istehsalının 35 milyard kubmetrə çatdırılmasına, qaz istehlakının 30% azaldılmasına səbəb olacaqdır ki, bu da 100 milyard kubmetrə təbii qaz ekvivalenti deməkdir. Təbii qazın daha da şaxələndirilməsi və bərpa olunan qazların həcmünün artırılması ilə birlikdə əldə edilmiş enerjiyə qənaət və elektrifikasişdırma birlikdə ən azı 155 milyard kubmetr Rusiya qazının idxalını əvəz etmək potensialına malikdir. Enerji səmərəliliyinin birinci prinsipi həmişəkindən daha aktualdır və bütün sektorlar üzrə bu siyasətlərdə istehlaka cavab tədbirləri, təchizat tədbirlərini tamamlayan tədbirlərlə birlikdə tətbiq edilməlidir. Lakin bu planın qısamüddətli dövr üzrə həyata keçirilməsinin mümkün olma ehtimalı aşağı olduğundan, gələcəkdə Rusiyanın Ukrayna münasibətlərini tənzimlənməsi həll olunanadək dünya bazarında təbii qazın qiymətində artım olacağı gözlənilir.

Ədəbiyyat

- 1.Əliyev Ə.S. Dəniz nəqliyyatı coğrafiyası. Ali Dəniz məktəbləri üçün dərslik.Bakı,2012, 310 s.
2. Yadigarov T.A. “Azərbaycan iqtisadiyyatında dəniz nəqliyyatı: problemlər və perspektivlər”. (Monoqrafiya) Bakı, «Avropa» nəşriyyatı, 2018-340 s.
3. Yadigarov T.A. “Gömrük statistikasına və müasir informasiya texnologiyaları”. (Monoqrafiya) Bakı, «Avropa» nəşriyyatı, 2020-520 s.
4. Жильцов С.С. (2013). Каспийское море. Энциклопедия. М.: Восточная книга (Восток-Запад, Муравей), 560 с. (Jiltsov S.S. (2013).
- 5.Yadigarov T.A. Econometric assessment of the level of development of balanced foreign economic relations in conditions of uncertainty conditions of uncertainty// Finance: Theory and Practice. 2022,
6. BP Statistical Review of World Energy 2021|70th editon
- 7.https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Russia-EU_%E2%80%93international_trade_in_goods_statistics
8. WWW/Worldbank.az

Исмайлова Эсма Мустафа кызы
Оценка роли России в потреблении природного газа стран Европейского Союза
Резюме

В статье рассматривается роль топливно-энергетического потенциала прикаспийских государств в обеспечении энергетической безопасности Европейского Союза. В нем анализируются, внешнеторговые операции с основными странами-партнерами Европейского Союза и потребление природного газа в Европейском Союзе. В исследовании оценивается зависимость ЕС от России в потреблении природного газа, а также влияние проблем, возникающих в результате агрессии России против Украины, на энергетическую безопасность стран ЕС.

Ключевые слова: экспорт, импорт, природный газ, трубопровод, товар, потребление, прогноз, внешняя торговля.

Esma Mustafa Ismailova
Evaluation of the role of Russia in the consumption of natural gas in the European Union
Resume

The article considers the role of the fuel and energy potential of the Caspian states in ensuring the energy security of the European Union. It analyzes foreign trade transactions with the main partner countries of the European Union and the consumption of natural gas in the European Union. The study assesses the EU's dependence on Russia for natural gas consumption, as well as the impact of the problems arising from Russia's aggression against Ukraine on the energy security of the EU countries.

Key words: export, import, natural gas, pipeline, commodity, consumption, forecast, foreign trade.

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov
Daxil olub: 03.06.2022.
Çapa qəbul olunub: 13.06.2022.